

*La bataille des mémoires**Herinneringen aan de Slag om Algiers in Historia Magazine*

DESIREE SCHYNS

desiree.schyns@hogent.be

ABSTRACT

Entre 1971 et 1974 Yves Courrière, rédacteur en chef de l'hebdomadaire *Historia Magazine*, fait paraître une série de numéros spéciaux sur la guerre d'Algérie. La revue est un objet d'études intéressant, parce qu'elle ne donne pas une représentation historique ('objective'), mais plutôt mémorielle ('subjective') de cette guerre de décolonisation. Elle donne la parole à des partisans de l'Algérie française, mais aussi à ceux qui se sont battus pour une Algérie indépendante. Il est frappant que ce soient surtout des officiers français qui donnent leur vision sur le passé récent et douloureux. Des pages de la revue émane de temps en temps une idéologie coloniale qui n'est pas mise en question. Ma contribution s'insère dans le cadre plus large de l'évolution de la mémoire de la guerre d'Algérie et se concentre sur la bataille d'Alger (1957) en particulier. En guise d'exemple, j'analyse un article du général Jacquin qui montre la vision de cet ancien militaire sur la bataille et qui met en question l'usage de la torture par les Français. Je compare cet article au film *La Bataille d'Alger* (Gillo Pontecorvo, 1966), qui donne une toute autre représentation de cet épisode historique. L'analyse et la comparaison démontrent que *Historia Magazine* se trouvait au cœur d'une bataille des mémoires.

KEYWORDS

Algerian Independence War, Cultural Memory, *Historia Magazine*, Gillo Pontecorvo, The Battle of Algiers, history of France

Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog, Bataille d'Alger, culturele herinnering, geschiedenis van Frankrijk

In 1999 nam het Franse parlement een wet aan die het mogelijk maakte om in het vervolg legitiem over de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog als 'oorlog' te spreken en niet als 'ordehandhaving'. Zo werden de soldaten die in Algerije hadden gediend eindelijk erkend als *anciens combattants* (oud-strijders).¹ Het belang dat aan deze beslissing gehecht werd, maakt duidelijk dat de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog in Frankrijk nog steeds een

¹ Zie voor de wettekst het Journal Officiel (www.journal-officiel.gouv.fr).

heikel onderwerp is. Het zal daarom geen verbazing wekken dat het nogal wat voeten in de aarde heeft gehad om de feiten over deze koloniale oorlog boven tafel te krijgen. Ik zal aan de hand van *Historia Magazine* laten zien dat de periodieke pers in de geschiedschrijving van deze dekolonisatieoorlog een voortrekkersrol heeft gespeeld.

Historia Magazine bestaat sinds 1909 en maakte onder andere themanummers over de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Begin jaren zeventig was het blad een aantal jaren uitsluitend gewijd aan de Algerijnse dekolonisatieoorlog. Uitgeverij Tallandier publiceerde tussen september 1971 en begin 1974 in totaal 112 nummers (3232 pagina's) van *Historia Magazine Guerre d'Algérie*. Dat wil zeggen dat het eerste nummer negen jaar na de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog (1954-1962) verscheen. Het is interessant om te bestuderen op welke manier en vanuit welk perspectief de herinneringen aan deze beladen oorlog juist in dit medium worden verwoord. Week na week vielen de ongeveer 34 pagina's tellende rijk geïllustreerde nummers in de bus van een publiek dat wilde weten wat er tijdens 'de Franse Vietnamoorlog' precies was gebeurd.

De verhalen werden chronologisch verteld. Zo begint nummer 1 (22 september 1971) met in rode letters '1954: La Toussaint rouge' (verwijzing naar Allerheiligen en de bloedige aanslagen van de FLN) geprojecteerd op een foto van een nachtelijke baai van Algiers. De glossy opmaak doet denken aan *Paris Match*, evenals de woordkeuze in combinatie met sprekende foto's. Onderaan links luidt het bijschrift: '1er novembre. 1 h 15 du matin. Alger dort encore. Dans ce superbe théâtre, le FLN va frapper les trois coups du drame'. Zo schrikt de koloniale samenleving op uit haar slaap en komen zowel de *pièds noirs* (de inwoners van Europese afkomst) als de *indigènes*, of *français musulmans* (de administratieve benaming voor de inheemse bevolking) terecht in een nachtmerrie die zeven jaar later uitmondt in een onafhankelijk Algerije. De foto en de tekst vertellen: nu gaat het doek open en gaat u zien wat er toen gebeurde.

Uit het eerste nummer kunnen we de kenmerken van *Historia Magazine* opmaken: op iedere pagina staan evenveel (kleuren)fotos als tekst en ieder nummer eindigt met gebeurtenissen elders in de wereld in het jaar dat belicht wordt. Vanaf het tweede nummer staan er op de achterkant van ieder nummer kopieën uit kranten van het jaar dat in de schijnwerpers staat. Het geheel is een indrukwekkende verzameling visies, getuigenissen en beeldmateriaal dat van onschatbare waarde is voor de geschiedschrijving van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog.

Tussen 1955 en 2004 verschenen er bijna 3000 publicaties over wat in Frankrijk de 'guerre d'Algérie' wordt genoemd en in Algerije de 'guerre de Libération nationale'. Volgens historicus Benjamin Stora heeft een gemeenschap ongeveer dertig jaar nodig om een traumatische oorlog op nationaal vlak te verwerken.² Toch blijven de herinneringen aan het Algerijnse conflict ook na drie decennia nog omstreden: de verwerking van deze oorlog is duidelijk nog niet afgesloten. In Frankrijk liepen en lopen de meningen over de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog dwars door alle politieke geledingen heen, met uitzondering van de communistische partij, die altijd voor de onafhankelijkheid is geweest. Dat de oorlog nog steeds actueel is, blijkt uit de publicatie van historische

² Benjamin Stora, *La gangrène et l'oubli. La mémoire de la guerre d'Algérie*. Paris 1998 [1991] (9).

studies over de oorlog, maar ook van getuigenissen, films, documentaires en romans. Zo verscheen in 2007 een boek over de Slag om Algiers van historicus-generaal Jean Delmas, maakte de Oostenrijkse filmmaker Michael Haneke in 2006 de film *Caché* over 17 oktober 1961³ en publiceerde Laurent Mauvignier in 2009 de roman *Des hommes* over een aantal Franse dienstplichtigen wier leven verwoest werd door de slopende dekolonisatie-oorlog.

GESCHIEDENIS EN HERINNERING

Wat het weekblad *Historia Magazine* interessant maakt, is dat het toont hoe de geschiedschrijving van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog zich voedt met (emotionele) getuigenissen van verschillende actoren in het conflict. Vanuit een Franse optiek kun je de teksten, foto's en getuigenissen in het weekblad een vorm van *mémoire* (culturele herinnering) noemen, in tegenstelling tot *histoire* (geschiedschrijving). Volgens Pierre Nora is *histoire* een kritisch verhoog over het verleden, terwijl *mémoire* meer subjectief en emotioneel geladen is en (nog) geen afstand neemt tot de gebeurtenissen. Verder bezit het collectieve geheugen net als het individuele geheugen de eigenschap om bepaalde herinneringen te verdringen, die later weer abrupt kunnen terugkeren in het collectieve bewustzijn.⁴ Benjamin Stora en Mohamed Harbi zien de relatie tussen *histoire* en *mémoire* dan weer temporeel: herinnering leidt naar geschiedschrijving.⁵

Als het eerste nummer van *Historia Magazine* over de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog verschijnt is er vanzelfsprekend nog weinig verwerkt in Frankrijk, laat staan dat er al geschiedschrijving mogelijk is. Om het tijdschrift in zijn tijd te plaatsen, moeten we eerst kijken naar het verloop van de geschiedschrijving van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog. Volgens historicus Guy Pervillé zijn er drie etappes te onderscheiden.⁶ Tussen 1962 en 1968 was de oorlog nog niet voor iedereen afgelopen: zo zaten leden van de extreem-rechtse terreurorganisatie OAS (Organisation Armée Secrète, felle tegenstanders van de onafhankelijkheid) nog gevangen, wilden de Gaullisten zo snel mogelijk de bladzijde omslaan en waren Franse sympathisanten van de FLN (Front de Libération Nationale, de Algerijnse onafhankelijkheidspartij) bezig met de problemen die ontstonden in het onafhankelijke Algerije. Na de revolutie van mei 1968 en de breuk met het verleden die daarvan het gevolg was, kregen de laatste aanhangers van een Frans Algerije in juli 1968 amnestie. De Gaulle verliet in 1969 het politieke toneel en stierf in 1970. Tussen 1968 en 1972, dus in de tijd dat ook *Historia Magazine* verscheen, kwamen er voor het eerst allerlei *témoignages pour l'histoire* op de markt. In die tijd publiceert ook journalist

³ De bloedige neerslag in Parijs door politieprefect Maurice Papon van een vreedzaam protest van 'musulmans de France' (tegen het instellen van een avondklok die alleen voor hen gold). Zie ook YouTube.

⁴ Pierre Nora, interview in *Le monde* van 2 februari 2006.

⁵ Mohammed Harbi en Benjamin Stora, 'La guerre d'Algérie: de la mémoire à l'Histoire.' In *La guerre d'Algérie 1954-2004, la fin de l'amnésie*. Paris 2004, 9-14.

⁶ Guy Pervillé, *La guerre d'Algérie (1954-1962)*. Paris 2007.

Yves Courrière zijn vier delen over de oorlog.⁷ Deze Courrière was niet toevallig ook initiatiefnemer en hoofdredacteur van de uitgaven van het weekblad *Historia Magazine* over het verloop van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog. De enorme polemieken die de culturele herinneringen aan de oorlog opriepen, waren in die jaren nog lang niet van de baan, zoals blijkt uit de reacties op *La Bataille d'Alger* van de Italiaanse cineast Gillo Pontecorvo. Deze film won een Gouden Leeuw op het festival van Venetië in 1966, maar de Franse delegatie had geprobeerd de filmvertoning te verhinderen en woonde de prijsuitreiking niet bij. Er ontstond een debat over de manier waarop dit stuk oorlogsgeschiedenis zou moeten worden weergegeven. In de film van Pontecorvo wordt getoond dat Franse officieren hun FLN-tegenstanders martelen en dat was niet voor iedereen een gemakkelijk te verteren boodschap. *La Bataille d'Alger* was de eerste vulgarisering van de oorlog, zoals *Le monde* opmerkte op 2 september 1966: 'Au festival de Venise: Vulgarisation historique avec La bataille d'Alger'.⁸ Een andere publicatie die in die tijd veel stof deed opwaaien is *La vraie bataille d'Alger* (1971) waarin generaal Massu zijn visie geeft die lijnrecht tegenover die van Pontecorvo staat. De derde periode die Pervillé onderscheidt is na 1972 wanneer de eerste proefschriften worden verdedigd over de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog, om te beginnen in landen die buiten het conflict stonden. In 1982 verschijnt in Frankrijk de eerste wetenschappelijke historische studie: *La guerre d'Algérie* van Bernard Droz en Evelyne Lever.⁹

De culturele herinnering aan de oorlog was dus in de jaren zeventig nog vooral een zaak van voormalige actoren in het conflict, ooggetuigen en journalisten. Franse historici hielden zich nog op de achtergrond, omdat ze nog niet de nodige afstand hadden om het geheel te overzien, maar ook omdat de Franse overheid terughoudend was (de staatsarchieven werden pas in 1990 gedeeltelijk openbaar) en zo een soort geheugenverlies orkestreerde. Pervillé is van mening dat de geschiedschrijving vanaf de jaren negentig goed op gang is gekomen en Benjamin Stora en Mohammed Harbi publiceerden in 2004 een mijlpaalstudie met een programmatische titel die aangaf dat nu (2004) eindelijk het laatste woord over de oorlog was gezegd: *La guerre d'Algérie 1954-2004, la fin de l'amnésie*.¹⁰ In hun ogen was de geschiedschrijving afgesloten en de oorlog collectief verwerkt. Volgens de Franse historica Raphaëlle Branche is het idee van een verdrongen Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog een cliché en hebben de Fransen de neiging om zichzelf te presenteren als 'verdringers van hun verleden'. In haar boek *La guerre d'Algérie, une histoire apaisée?* verwijst zij naar Benjamin Stora die dit idee in 1997 lanceerde:

⁷ Yves Courrière, *Les fils de la Toussaint*. Paris 1968; *Le temps des léopards*. Paris 1969; *L'Heure des colonels*, Paris 1970; *Les feux du désespoir: la fin d'un empire*. Paris 1971; *La guerre d'Algérie en images*. Paris 1972.

⁸Zie Luigi Materazzi, 'Une ville au cinéma: *La bataille d'Alger*. Le film de Gillo Pontecorvo dans la critique italienne et française.' In Z. Bouchentouf-Siagh, *Dzayer, Alger. Ville portée, rêvée, imaginée*. Alger 2006 (49).

⁹ Bernard Droz & Evelyne Lever, *Histoire de la guerre d'Algérie 1954-1962*. Paris 1982.

¹⁰ Mohammed Harbi & Benjamin Stora (red.), *La guerre d'Algérie 1954-2004, la fin de l'amnésie*. Paris 2004.

Benjamin Stora a pu écrire que les Français aimaient se mettre en scène amnésiques de leur passé. Effectivement, même si, depuis une vingtaine d'années, sondages et enquêtes montraient à quel point cette guerre était connue et reconnue comme un événement majeur pour les Français, cette idée reçue d'une guerre occultée subsista jusqu'à la fin du siècle.¹¹

Branche toont in bovengenoemd boek overtuigend aan dat de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog door de Fransen erkend is als een belangrijk moment uit de geschiedenis (het belangrijkste na de Tweede Wereldoorlog) en de 3000 publicaties (tot 2004) laten ook zien dat je niet kunt spreken van een verdringing van deze dekolonisatieoorlog. Fransen worden er nog bijna dagelijks aan herinnerd, al was het alleen maar via de televisie.¹² Ook door de boeken, films, wetenschappelijke congressen en grote onderzoeksprojecten wordt duidelijk dat men deze oorlog nog steeds aan het verwerken is.

In de rijk geïllustreerde nummers van *Historia Magazine* die een chronologische weergave bieden van de gebeurtenissen tussen het begin van de oorlog (1954) en de onafhankelijkheid van Algerije op 5 juli 1962, schreven vooral officieren die in Algerije hadden gevochten, nog levende actoren die het conflict aan den lijve hadden ondervonden (zowel van Franse als van Algerijnse zijde), journalisten, historici en politicologen. Volgens Branche kregen vooral veel voormalige militairen ruimte om hun standpunt (tegen de onafhankelijkheid) weer te geven, onder het mom van het beschrijven van de oorlog. Het is in dit verband tekenend dat het allerlaatste artikel in 1974 (nummer 112) van de hand van André Zeller is, een van de generaals die zo'n grote tegenstander van de onafhankelijkheid was dat hij samen met drie officieren een putsch tegen De Gaulle ondernam in april 1961:

Yves Courrière en fut le directeur, conseillé par le général Beaufre. De nombreux militaires eurent l'occasion d'y exprimer leur point de vue sous le couvert de décrire la guerre. Le dernier article de la série était même signé du général André Zeller et intitulé 'Le point de non-retour...' L'ancien putschiste y retraçait sa vision de l'Algérie française. Sans évoquer une seule fois le putsch, il appelait pour finir à de nouveaux liens entre Algériens et Français, entre 'cette tranche d'Afrique' et 'notre Europe'.¹³

De allerlaatste foto bij het artikel van generaal Zeller dat de Algerije-serie van het tijdschrift besluit, toont drie Algerijnse mannen die vanuit de hoogte over de stad Algiers uitkijken. Het onderschrift luidt: 'L'Algérie nouvelle est en marche. Y trouveront-ils place ceux qui ont passé toute leur vie d'homme avec les Français, dans l'armée comme dans le civil?' Is er met andere woorden nog plaats voor Algerijnen die hun hele leven pro-Frans zijn geweest? Door het laatste woord te geven aan een generaal die een

¹¹ Raphaëlle Branche, *La guerre d'Algérie: Une histoire apaisée?* Paris 2005 (76). Branche verwijst naar *Imaginaires de guerre* van Stora, een boek uit 1997 dat in 2004 in bewerkte versie opnieuw werd uitgegeven.

¹² 'La blessure: la tragédie des harkis' van Isabelle Clarke en Daniel Costelle, eind september 2010 vertoond op France 3, is hiervan een goed voorbeeld. Harkis zijn Algerijnse soldaten die aan de zijde van de Fransen vochten. Vaak werden FLN-strijders (na marteling) gedwongen om de kant van de Fransen te kiezen. In 1962 werden zij door het Franse leger in de steek gelaten en zo werden duizenden van hen het slachtoffer van wraakacties van de Algerijnen die hen als collaborateurs beschouwden.

¹³ Branche 2005 (77).

tegenstander was van de onafhankelijkheid en die in het artikel de ruimte krijgt om uit te leggen dat de dekolonisatieoorlog mede was ingegeven door een ideaal¹⁴, toont *Historia Magazine* dat de bewustwording van het kolonialisme binnen de redactie nog niet heeft plaatsgevonden. Veel artikelen zijn nog doordrongen van een koloniale ideologie.

Afb. 1: foto bij het artikel van generaal André Zeller, fotograaf en datum onbekend.

De redactie was dus in handen van journalist en schrijver Yves Courrière die zelf in 1958 in het kielzog van De Gaulle als journalist de oorlog versloeg. In zijn redactioneel van 22 september 1971 schrijft hij dat zeven bloedige oorlogsjaren diepe wonden hebben geslagen en dat deze oorlog de belangrijkste gebeurtenis in Frankrijk is geweest sinds de Tweede Wereldoorlog. Nu is het moment gekomen om de waarheid over de dekolonisatieoorlog te onthullen. De titel van het redactioneel luidt dan ook 'La vérité en face'. Volgens Courrière zijn de tien jaar na de oorlog voldoende om de waarheid te achterhalen; hij stelt dat bijna alle getuigen nu 'screen' zijn en dat de archieven openbaar zijn (hetgeen in werkelijkheid nog maar gedeeltelijk het geval was). Courrière wil niet alleen op een objectieve manier de waarheid onthullen maar ook een historisch fresco

¹⁴ Général André Zeller, 'Le point de non retour....' *Historia Magazine* 112, 1974 (3226-3233): 'D'abord, l'action guerrière, mue de notre côté par un idéal au mois aussi authentique, visait essentiellement à rétablir la paix civile. Ensuite, il est superflu d'insister sur le rôle direct et continu de notre armée dans le développement des liens d'assistance et de coopération avec tout un peuple. Les pages de cet ouvrage ont souvent illustré l'œuvre fraternelle ainsi entreprise sur toute la surface du pays.'

schilderen. Daarin zal niemand gespaard worden. Opdat de waarheid onthuld kan worden krijgen vooraanstaande getuigen uit alle kampen het woord.

Het doelpubliek werd niet alleen gevormd door de direct betrokkenen en hun familie, maar ook door de lezers die de oorlog op de radio en via de pers indertijd nauwgezet hadden gevolgd. Als je het tijdschrift anno 2010 doorbladert, merk je dat veel *inside* informatie vereist is. De oorlog lag nog zo vers in het geheugen dat niets uitgelegd hoefde te worden. Maar voor het fresco dat Courrière en de andere auteurs schilderen is bijna 40 jaar na publicatie wel enige voorkennis over de Algerijnse onafhankelijkheidsstrijd nodig.

DE SLAG OM ALGIERS

In wat volgt zal ik een belangrijk moment in de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog belichten en wel de Slag om Algiers (1957) en de manier waarop deze in *Historia Magazine* aan de orde komt via een artikel van generaal Jacquin (tegenstander van de onafhankelijkheid) die zoals Raphaëlle Branche aangaf ruimte kreeg om niet zozeer een neutraal beeld van de oorlog te schetsen, maar om de ideologische strijd voor een Frans Algerije voort te zetten in de pers. De waarheid die Courrière voor ogen stond was dus vaak de waarheid van Franse legerofficieren die nog niet helemaal verwerkt hadden dat Algrije niet meer Frans was. Ik zal ook aandacht besteden aan de film van Gillo Pontecorvo over deze episode, omdat de film *La Bataille d'Alger* uit 1966 juist expliciet de kant van de Algerijnen kiest.

De slag om Algiers was een beslissend moment in de strijd tussen de FLN en het leger en duurde negen maanden. Vanwege de bomaanslagen door de FLN in het centrum van Algiers waarbij tientallen burgerslachtoffers van Europese afkomst vielen, had de regering Guy Mollet het op 12 maart 1956 wettelijk mogelijk gemaakt om de verantwoordelijkheid voor de 'ordehandhaving' in het departement Algiers over te dragen aan de militaire macht. Het parlement stemde voor de *pouvoirs spéciaux*, en gaf daarmee het bestuur van Algiers over aan het Franse leger. Zo kon Algiers één grote gevangenis worden waarin van terrorisme verdachte FLN-leden en/of hun sympathisanten werden gecontroleerd, opgepakt, gevangen genomen, gemarteld en geëxecuteerd. De stad werd ingedeeld in sectoren en de moslimwijken werden geïsoleerd van elkaar met prikkeldraad en dag en nacht met schijnwerpers beschenen. Generaal Massu had een volmacht gekregen om met een politiemacht orde op zaken te stellen en de terreur zaaiende FLN te onderdrukken. Op 7 januari 1957 marcheerden 8000 paramilitairen van de tiende divisie Algiers binnen. Een van de belangrijkste doelstellingen van Massu was het ontmantelen van de 'zone autonome d'Alger' (ZAA) die onder leiding stond van Yacef Saadi, die later een van de producers en hoofdrolspelers zou worden van de film *La Bataille d'Alger*. Op 17 februari werd FLN-leider Larbi Ben M'hidi gearresteerd en vervolgens werd meegedeeld dat hij zelfmoord had gepleegd. Maar Ben M'hidi was vermoord, zoals later zou blijken. In een boek gewijd aan martelingen tijdens de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog, vertelt journaliste Florence Beaugé wat er met Larbi Ben M'Hidi is gebeurd: hij werd door Franse geheimagenten naar een afgelegen boerderij gebracht en daar opge-

hangen. Ali Boumendjel, een advocaat die de kant van de FLN had gekozen, werd na 43 dagen van ondervragingen en martelingen vanaf een hoog flatgebouw naar beneden gegooid. Van officiële zijde werd verkondigd dat ook hij zelfmoord had gepleegd.¹⁵

Een groot geschilpunt tussen de FLN en Franse politiemacht is de door de FLN verordonneerde staking op 28 januari 1957 in Algiers. Deze staking moet aantonen dat de bevolking aan de kant van de FLN staat, maar de Franse paramilitairen dwingen alle winkeliers om hun winkels open te houden. Hoewel de FLN over 5000 strijders beschikt, winnen de Fransen uiteindelijk door militair overwicht. Na de slag zijn de FLN-netwerken vernietigd en worden 3000 gearresteerde Algerijnen vermist; later zal blijken dat ze standrechtelijk zijn geëxecuteerd.¹⁶ De Slag om Algiers wordt nu gezien als een episode in de oorlog waar marteling door de Fransen op grote schaal werd toegepast. In 1958 publiceert Henri Alleg, een communistische *pied noir* die de kant van de FLN koos, zijn wereldberoemd geworden *La question* waarin hij vertelt hoe hij door zijn landgenoten werd gemarteld opdat hij namen van andere FLN-strijders zou verraden.¹⁷ De eerste druk wordt onmiddellijk in beslag genomen en dus gecensureerd, maar circuleert wel ondergronds en is te koop in België. In haar memoires vertelt Simone Signoret bijvoorbeeld hoe ze het boek in Oostende kocht.¹⁸

De Slag om Algiers was een ‘bataille urbaine’ die opnieuw heel actueel werd toen generaal Paul Aussaresses in 2001 zijn memoires publiceerde. Aussaresses vertelt in zijn boek *Services spéciaux. Algérie 1955-1957* hoe hij als geheim agent door de regering naar Algiers werd gestuurd en hoe hij opdracht gaf voor martelingen en standrechtelijke executies om zo de FLN op de knieën te dwingen. Aussaresses was tot in 2001 nog onbekend in relatie tot de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog. Hij was verzetsstrijder tijdens Vichy en vocht ook in Indochina. Tijdens de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog had hij echter als geheim agent in de schaduw geopereerd.¹⁹ Generaal Massu was de officiële verantwoordelijke voor de contra-terreur.

In zijn geruchtmakende boek, dat niet alleen in Frankrijk, maar ook daarbuiten voor veel verontwaardiging zorgde²⁰, geeft de generaal zijn visie op de wijze waarop de Fransen de strijd wonnen. Op cynische toon en zonder enige vorm van spijtbetuiging vertelt de voormalige rechterhand van Massu hoe hij martelde en moordde om de ‘terroristische’ netwerken op te rollen en om nieuwe bomaanslagen op onschuldige

¹⁵ Florence Beaugé, *Algérie. Une guerre sans gloire. Histoire d'une enquête*. Paris 2005 (158).

¹⁶ Benjamin Stora, *Histoire de la guerre d'Algérie (1954-1962)*. Paris 2002 [1993] (24-26).

¹⁷ Henri Alleg, *La question*. Paris 1961 [1958]. Zie ook zijn mémoires waarin hij vertelt hoe hij *La question* de gevangenis uitsmokkelde: *Mémoire algérienne*. Paris 2005.

¹⁸ Simone Signoret, *La nostalgie n'est plus ce qu'elle était*. Paris 1978.

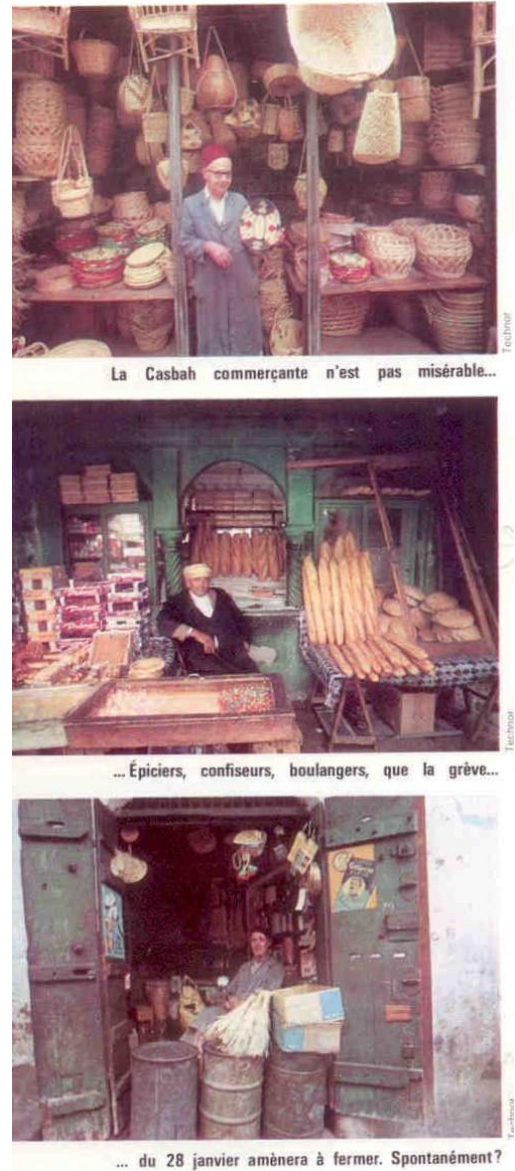
¹⁹ Paul Aussaresses, *Services spéciaux. Algérie 1955-1957*. Paris 2001.

²⁰ Zie Michael Ignatieff, ‘The Battle of the Casbah: terrorism and counterterrorism in Algeria 1955-1957 by General Aussaresses.’ *The New Republic*, 22 april 2002, 40-43. Ignatieff leest het boek met de Amerikaanse strijd tegen het terrorisme voor ogen en komt na lezing van het boek tot de vaststelling dat marteling van tegenstanders alleen maar nieuwe martelaren scheidt en van de beulen ‘dead souls’ maakt.

burgerslachtoffers te verijdelen. Aussaresses vertelt hoe hij werd bijgestaan door een waar doodseskader dat zijn bevelen trouw opvolgde.²¹

Hoe wordt er in de bijdrage van generaal Jacquin bericht over martelpraktijken en is het twaalf jaar na de strijd om Algiers al mogelijk om ‘sereen’ terug te kijken? In 1972 schrijft generaal Jacquin in *Historia Magazine* dat de naam ‘bataille d’Algiers’ een ongelukkige benaming is ‘pour qualifier ce qui n’était qu’une opération de police, erreur que la propagande adverse ne manqua pas d’exploiter.’²² Het ging dus in de ogen van de generaal slechts om ‘politieacties’. Deze militair doet net als Aussaresses 29 jaar later koelbloedig en laconiek verslag van de gebeurtenissen. Wat opvalt aan zijn stuk is het gebrek aan structuur: het is een chronologische opsomming zonder een poging om wat dan ook uit te diepen. De titel (‘Les Zouaves dans la bataille d’Algiers’) houdt geen enkel verband met de inhoud. Behalve een kleurenfoto van de daken van de kasbah zien we een kleurenfoto van een hoger gelegen wijk in Algiers. Deze foto’s geven een sfeerbeeld van de plekken waar de zoeaven de controle over de stad hadden. De zoeaven zelf zijn op deze foto niet te zien.

Drie kleurenfoto’s van winkeliers in de kasbah (afbeelding 2) hebben zeer suggestieve ondertitels gekregen: ‘La casbah commerçante n’est pas misérable... Epiciers, confiseurs, boulangers, que la grève... du 28 Janvier amènera à fermer. Spontanément?’ Hier wordt dus in de eerste plaats gesteld dat de winkeliers in de kasbah welgesteld waren en goedgevulde winkels hadden ondanks het Franse koloniale bewind en voorts wordt er gezinspeeld op het feit dat deze winkeliers hun deuren sloten onder dwang van de FLN. De staking zou afgedwongen zijn en geen spontane solidariteitsactie met de FLN voor een onafhankelijk Algerije betekenen. Door het suggestieve vraagteken dat de visie van de schrijver van het artikel onderstreept, wordt de ideologische strijd uit 1957 in 1972 voortgezet in *Historia Magazine*. Wie was voor de ondertitels verantwoordelijk? De

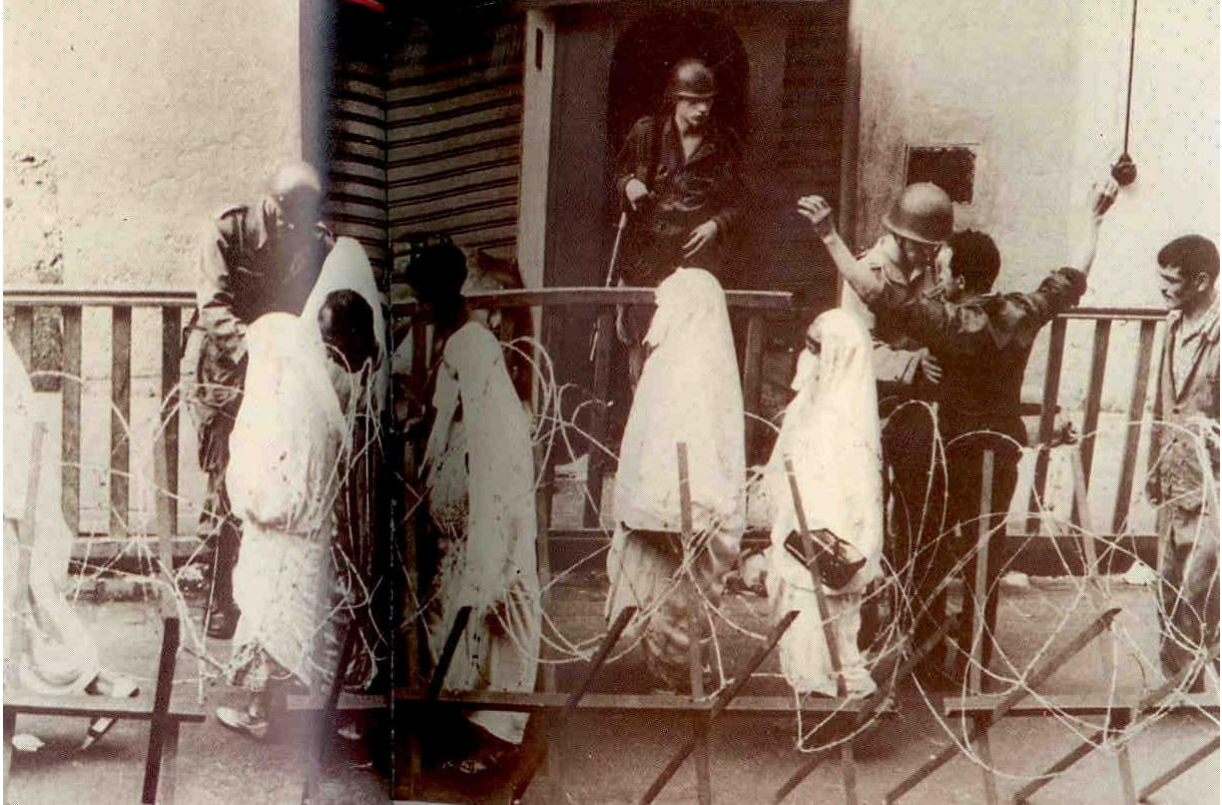
Afb. 2: Foto's van winkeliers in de kasbah van Algiers, zonder datum. Fotograaf onbekend.

²¹ Voor meer informatie over reacties in de Franse media op de *retour de mémoire* naar aanleiding van de bekentenissen van Aussaresses, verwijs ik naar mijn proefschrift: *Une écharde dans la gorge. L'Évolution de la mémoire littéraire de la guerre d'Algérie (1954-1962) dans la fiction algérienne francophone (1958-2003)*. Universiteit van Amsterdam, 2007. Online beschikbaar en te verschijnen bij L'Harmattan in 2011.

²² Jacquin, 'Les zouaves dans la bataille d'Algiers.' *Historia Magazine* 38, 5 juni 1972 (1133-1138).

auteur? De hoofdredacteur? De rechterhand van Courrière, generaal Beauffre?

Het is verbazingwekkend om als illustratie bij het verhaal van generaal Jacquin ook een foto te zien uit de film *La Bataille d'Alger*, omdat de visie die uit de film spreekt lijnrecht tegenover die van generaal Jacquin staat.

Afb. 3: Filmstill uit *La Bataille d'Alger* zoals afgebeeld in *Historia Magazine*. Foto Cinématèque française.

Het bijschrift luidt: ‘Une séquence du film de Pontecorvo *La Bataille d'Alger*. Les effets d’un an de terrorisme, à l’heure où les chefs de la révolution ont établi leur P.C. dans la ville arabe.’ Een foto uit een zeer kritische film wordt als illustratiemateriaal opgevat, wat veel zegt over de documentaire aanpak en ‘look’ van Pontecorvo’s historische fictiefilm. We zien mannelijke bewoners van de kasbah die worden gefouilleerd door Franse soldaten, maar ook zes vrouwen die opvallen door hun witte haïks. De stedelingen lopen langs een prikkeldraadversperring. De ondertitel suggereert dat deze open gevangenis het gevolg is van het terrorisme dat al een jaar aanhoudt en van de beslissing van de FLN-leiding om haar hoofdkwartier over te plaatsten naar de kasbah.

Dat de film opduikt in de pers is niet toevallig. Niet alleen maakte Pontecorvo voor een groot publiek duidelijk dat de Fransen hadden gemarteld tijdens de dekolonisatieoorlog, maar de film die in de kasbah werd gedraaid, gaf ook een overtuigend beeld van de wil van het Algerijnse volk om zich te ontworstelen aan het juk van de kolonisator. Deze visie op de geschiedenis was in de jaren zeventig in Frankrijk zeer omstreden en de weergave van martelpraktijken riep verontwaardigde reacties op. Om iets van de *bataille de mémoire* uit die jaren te laten proeven, verwijs ik naar de site van het Institut National

de l'Audiovisuel (INA) waar een twaalf minuten durend vraaggesprek te zien is tussen kolonel Trinquier, een spilfiguur in de Slag om Algiers (die ook regelmatig in *Historia Magazine* publiceerde²³) en Yacef Saadi, die in de film zichzelf speelt als FLN-leider in de Zone Autonome d'Alger. Het gesprek tussen de twee voormalige tegenstanders werd opgenomen voor een actualiteitenprogramma in 1970, vlak nadat de film van Pontecorvo in Frankrijk gecensureerd werd en twee jaar voor het verschijnen van het artikel van generaal Jacquin in *Historia Magazine*. De gesprekspartners in het actualiteitenprogramma hebben elkaar sinds de de Slag om Algiers in 1957 niet meer gezien. Gespreksleider Olivier Todd vraagt of de film een exact beeld van de werkelijkheid geeft en wil weten wat Trinquier van marteling vindt. De kolonel vindt de film uiterst realistisch en stelt het op prijs dat er niet veel martelscènes worden getoond. Hij praat alsof hij het gelijk nog steeds aan zijn kant heeft en verdedigt zich (net als Jacquin) door te stellen dat de FLN-netwerken moesten worden opgerold om de dood van onschuldige burgerslachtoffers te voorkomen. Saadi zegt onder meer dat hij met de film heeft willen laten zien dat we de ogen niet mogen sluiten voor de visie van de onderdrukte bevolking die in opstand kwam voor onafhankelijkheid. Dat is ook een stuk geschiedenis, vindt hij. Hij komt bedachtzamer en minder strijdlustig over dan de kolonel en zegt dat hij de mitrailleur heeft ingeruild voor de camera. Saadi is door de tijd veranderd en milder geworden. Voor Trinquier, die overigens in gevechtstenuie in de studio zit, lijkt de oorlog nog niet afgelopen.

Het werkelijkheidsgehalte van de film werd niet alleen door Trinquier en de redactie van *Historia Magazine* onderkend, maar recent ook nog door de Amerikaanse regering onder leiding van George W. Bush. De film is blijkbaar nog steeds van grote actuele waarde als het gaat over morele vraagstukken rond marteling in de strijd tegen terrorisme. In 2004 kwam in de Verenigde Staten een gerestaureerde versie van *La Bataille d'Alger / The Battle of Algiers* in omloop. In verschillende artikelen naar aanleiding van deze release zeggen critici dat het een van de beste films ooit is over een koloniale oorlog en de onafhankelijkheidsstrijd van een onderdrukte bevolking.²⁴ Al in augustus 2003 organiseerde het Pentagon een vertoning voor ongeveer 40 officieren en andere experts om te discussiëren over het onderwerp van Pontecorvo's film: de middelen waarmee de strijd tegen de 'terroristen' werd gevoerd. In de aankondigingsfolder stond:

How to win a battle against terrorism and lose the war of ideas. Children shoot soldiers at point-blank-range. Women plant bombs in cafes. Soon the entire Arab population builds to a mad fervor. Sounds familiar? The French have a plan. It succeeds tactically, but fails strategically. To understand why, come to a rare showing of this film.²⁵

²³ Zie 'Terrorisme et torture: le cycle infernal.' *Historia Magazine* 33, 1 mei 1972 (998-1003), waarin Trinquier stelt dat marteling een logisch gevolg is van terreuracties en waarin hij zich verontwaardigt over het feit dat de progressieve pers niet protesteert tegen het feit dat sommige plegers van OAS-aanslagen hard worden aangepakt, terwijl dezelfde journalisten het wel opnemen voor FLN-strijders.

²⁴ Richard Philips, 'A timeless portrait of the anti-colonial struggle in Algeria.' World Socialist Web Site, 29 mei 2004. Zie ook Malcolm Derek, 'Gillo Pontecorvo: *The battle of Algiers*.' *The Guardian*, 20 juli 2000.

²⁵ Michael T. Kaufman, 'What does the Pentagone see in *The battle of Algiers*?' *The New York Times*, 7 september 2003. Gevonden op Rialtopictures.com.

Terug naar *Historia Magazine*. Geen enkele illustratie toont het standpunt van de gekoloniseerde opstandeling, nergens wordt duidelijk gemaakt, laat staan ter discussie gesteld dat de Fransen het heft in handen hadden omdat Aussaresses en de zijnen martelden en standrechtelijk executeerden. De foto uit Pontecorvo's film wordt niet ingezet om te vermelden dat de film kritisch was ten aanzien van de kolonisator en expliciet toonde hoe de Fransen hun tegenstanders martelden. Wilde Courrière met deze foto toch een kritische noot plaatsen? Het nummer van *Historia Magazine* dateert uit 1972, wat betekent dat de censuur op de film nog maar net was opgeheven. Maar over de politiek-ideologische strekking van *La Bataille d'Alger* wordt met geen woord gerept.

Het stuk van Jacquin over de Slag om Algiers is overduidelijk het artikel van een militair die is gevraagd de strijd vanuit zijn standpunt te beschrijven. Het doel van de gevechten wordt ook vijftien jaar na de Slag om Algiers niet ter discussie gesteld: de FLN-strijders worden beschreven als 'terroristen' en 'rebellen' die bijstand krijgen van 'pooiers' en 'onderwereldfiguren'. De kasbah moest worden gezuiverd en dat was een klus die volgens Jacquin gewoon is geklaard. De FLN-strijders worden 'tueurs' genoemd, maar de Franse militairen deden hun plicht en waren blijkbaar geen moordenaars. Jacquin blijft verontwaardigd over de bomaanslagen waarbij onschuldige burgerslachtoffers vielen en klaagt de *fellow travellers* van de FLN als volgt aan:

On fait d'étranges découvertes. Le voile se lève sur les complicités dont bénéficie le FLN: des musulmans nantis qui doivent tout à la France; des Européens communistes, progressistes chrétiens, des prêtres qui excipent des principes charitables. Or il s'agit, dans de nombreux cas, de lesbiennes, d'homosexuels, de prêtres en rupture de chasteté dont le 'résistancialisme' vole assez bas en n'a pas du tout la pureté dont ils se réclament.²⁶

Dat er in Frankrijk na de strijd felle discussies zijn ontstaan over martelpraktijken vindt de generaal in 1972 nog steeds ongegrond omdat de militairen moesten optreden tegen terreurdaden en vanuit die optiek alles geoorloofd is. De martelpraktijken worden ook in twijfel getrokken, de generaal spreekt over 'echte of vermeende folteringen'.

Le calme revenu, surgissent les scrupules. En métropole, à l'instigation du FLN et de ses complices une violente campagne a été déclenchée contre les sévices, réels ou imaginaires, dont s'est accompagnée la répression. La torture est dénoncée. Mais on a beau jeu de juger du point de vue de Sirius ou d'un confortable fauteuil d'académicien, lorsqu'on n'a pas vu une femme retenir dans ses mains ses entrailles déchirées par une bombe, des bébés éventrés, des enfants aux yeux d'agonisant regarder la vie fuir de leurs jambes arrachées.²⁷

Curieus is de laatste zin van het hele artikel waarin de generaal stelt dat de strijd een oprisping was waarna de rust en orde werden hersteld, zodat alles bij het oude bleef: 'La Casbah redevient ce qu'elle était : un village qui n'a de mystère que pour ceux qui ne le

²⁶ Jacquin 1972 (1136).

²⁷ *Ibid.*

connaissent pas...'²⁸ Maar de oorlog zou nog tot 1962 duren en nog veel meer slachtoffers eisen.

BESLUIT

Wat opvalt als je *Historia Magazine* analyseert, is de journalistieke adem van het geheel : er is nog geen afstand tot de historische gebeurtenissen en het moet allemaal spannend worden verteld. Er komt ook heel veel aan de orde, naast de hoogtepunten uit de oorlog ook een dossier over Albert Camus bijvoorbeeld, of een artikel over het alledaagse leven van moslims in Algiers. Opvallend veel hoge militairen krijgen herhaalde malen de kans om hun visie (tegen onafhankelijkheid) weer te geven. In het artikel van Jacquin dat hier is bestudeerd valt op dat de auteur de martelpraktijken van de Fransen verdringt. Het is tekenend voor de koloniale wind die in die naoorlogse jaren nog over *Historia Magazine* waait. Ik heb geprobeerd die casus in een bredere context te plaats van de beladenheid van de dekolonisatieoorlog in het algemeen en die van de Slag om Algiers in het bijzonder. In 1972 is sereniteit zeker nog geen algemene houding en de ideologische strijd tussen voor- en tegenstanders van een onafhankelijk Algerije is in die jaren nog steeds actueel.

Daar staat tegenover dat Courrière in zijn redactionelen kritisch is ten aanzien van de OAS en zowel aanhangers van een Frans Algerije als aanhangers van een onafhankelijk Algerije het woord geeft. Heel mooi wordt dat zichtbaar in nummer 3, in een dossier gewijd aan de bloedige onderdrukking van de opstanden in Sétif en Guelma in 1945.²⁹ Courrière laat in het dossier een Algerijn, Youssef Zertouti, aan het woord die genuanceerd verslag doet van de onderdrukking door de Fransen en zijn stuk besluit met: 'La guerre d'Algérie a commencé, en vérité, en mai 1945.'³⁰ Daarna geeft de hoofdredacteur het woord aan generaal Henry Martin en in een ander artikel aan kolonel Adolphe Goutard, die er een volkomen andere mening op nahouden en die de Algerijnse opstandelingen beschuldigen van fanatisme.³¹

Historia Magazine bewijst hoe moeilijk het is om een koloniale oorlog 'screen' en met kritische afstand te beschrijven. De waarheid onder ogen zien is een moeilijke zaak en om wiens waarheid gaat het eigenlijk? Anno 2010 is er nog steeds geen consensus en sommige historici spreken van een 'balkanisation de la mémoire'.³² Als je de serie bestudeert, besef je wel hoeveel werk er is verzet tussen 1971 en 2004, het jaar van het belangwekkende boek van Harbi en Stora.

²⁸ *Ibid.* (1137).

²⁹ Rachid Bouchareb maakte hier in 2010 een fel omstreden film over, *Hors-la-loi*. Zie ook www.france24.com.

³⁰ *Historia Magazine* 3, 6 oktober 1971 (86).

³¹ *Ibid.* (86-96).

³² Fouad Soufi, 'Oran, 28 février, 5 juillet 1962. Deux évènements pour l'histoire, deux évènements pour la mémoire.' In *La guerre d'Algérie au miroir des décolonisations françaises. Actes du colloque en l'honneur de Charles-Robert Ageron*. Paris 2000 (636).

Het weekblad *Historia Magazine* met zijn enorme vracht aan documenten, foto's, afdrukken van kranten uit de oorlogsjaren, lezersreacties en overzichtsartikelen is een ware goudmijn voor onderzoekers die de koloniale geschiedenis en de postkoloniale verwerking daarvan willen bestuderen. Door de gekozen journalistieke vorm wordt er dicht op de huid van de geschiedenis gezeten: de getuigenissen van de actoren uit het conflict vormen een duidelijk voorbeeld van *mémoire* die nog geen *histoire* is geworden. Het tijdschrift is ook een waardevolle bron voor mensen die willen weten hoe die oorlog eruit zag. In tegenstelling tot de Vietnamoorlog zijn er van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog nauwelijks televisiebeelden. Televisie ontstond in Frankrijk immers pas tijdens de oorlog en vond pas op grote schaal ingang na 1962.³³ Nagenoeg al het beschikbare fotomateriaal is afkomstig uit de koloniale pers; er zijn geen beelden van Algerijnse vrijheidsstrijders die werden gemaakt door henzelf of hun sympathisanten en dat zorgt ervoor dat we geen geënceneerd zelfbeeld te zien krijgen van de gekoloniseerde Algerijnen in hun strijd om de onafhankelijkheid. Maar daarvoor hebben we de door Saadi geproduceerde film die een niet van het netvlies te branden beeld geeft van de vrijheidsdrang van het Algerijnse volk.

•> DESIREE SCHYNS is docent aan het departement vertaalkunde van de Hogeschool Gent (vakgroep Frans) en onderzoeker aan de Universiteit Gent.

³³ Voor de manier waarop Nederlanders de Algerijnse oorlog ontdekten, zie Niek Pas, *Aan de wieg van het nieuwe Nederland. Nederland en de Algerijnse oorlog 1954-1962*, Amsterdam 2008.